

SORSKÉRDÉSEK

Magyar sziget a Lápos felső medencéjében

A Lápos az egyesült Szamos legnagyobb mellékfolyója. Az egykori Szatmár, Szolnok-Doboka és Máramaros megyék határvidékén emelkedő vulkáni hegyekben ered. Völgye északra fordul, kanyarja és a Békás szorosra emlékeztető meredek sziklafalakkal kísért hosszú szorosa felett széles medencévé tágul. Ebben román falvakkal körülvéve fekszik az egykor erős magyar többségű régi járási székhely Magyarlápos (Țirgu Lapuș) és a szinte teljesen magyar Domokos (Damacușeni).

A medencét keleten a Kárpátok legbüszkébb vulkáni hegye, a Cibles (1842 m) zárja le, az északon emelkedők közül a Sátor (1041 m) a legjelesebb, a déliek alacsonyabbak, de több csúcs magasabb 600 méternél. A hegyek bányakincset, aranyat, ezüstöt, rezet rejtenek, fogyó mennyiségben. A Lápos-völgyének ez a felső szakasza Szolnok-Doboka, korábban a sóbányászatról ismert Belső-Szolnok (sol=só) megyéhez tartozott. Az újabb romániai megyebeosztás szerint ez Máramaros megye, amely a Trianonnal Romániához került Dél-Máramarosból, Kelet-Szatmárból és a szolnok-dobokai területről áll. Székhelye Nagybánya (Baia Mare) lett, ahonnan tájunk autóbusszal is elérhető. Autóbusz még a Szamos-völgyi Galgó-Gilgauról jár Magyarláposra, onnan pedig más járatok indulnak a Lápos-völgy felső szakaszára és a Láposba Domokos felett befolyó Szőcs-patak völgyébe, a Cibles alá.

Ezt a két falut Gunda Béla akadémikus, etnográfiank nemrég elhunyt nagy öregje, a magyarság külön csoportjaként sorolja fel. Máramaros egy távolabbi városának magyar plébánosa néhány éve már nem is tartotta valószínűnek, hogy megőrizhették volna magyarságukat. Tőlük aránylag távol van néhány, az 1941. évi népszámlálás szerint még magyar többségű falu. Ilyen a Lápos mentén feljebb Erzsébetbánya és jóval lejjebb az északra forduló folyó kanyarján és Kőváron túl Magyarberkesz, tovább a Petőfi mézesheteiről ismert Koltó.

Magyarláposon szálláshelyről való tudakozódásomra azt a választ kaptam, hogy szálloda van Láposon, de nem üzemel. Helyette azt javasolták, hogy szállás ügyben forduljak a református kurátorhoz, az pedig tovább küldött a katolikus kurátorhoz, Péter Istvánhoz. Ő népes családjával befogadott, patrónám erdőmérnök lánya Anna lett, aki éppen Magyarországra készült. Péter István autóvillamosági szerelőként ment nyugdíjba. Bányatulajdonos is volt. Naponta jár templomba. Főleg bivalytejen él. Amíg nem fordul igazán hűvösre az idő, naponta megfürdik a Lápos hidegvízű üdülőtávjában. 82 évesen is vállalkozott a Cibles megmászására. 1941–42-ben életével játszva megtagadta a katonai szolgálatot azzal, hogy nem vesz részt támadó háborúban. Öt lánya közül három mérnök, egyik lánya hittanár Szászrégenben, egy másik pedig Bélyd gróf-utód férjével bolthálózatot üzemeltet. Három fia iparos Láposon.

Magyarlápos és Domokos már a korai Árpád-korban is létezett, amit az is mutat, hogy az első nagy pusztítás 1070-ben egy kun betöréstől érte őket. Magyarlápos neve az 1600-as években még József- (Yosep- Magyar-, Josip) Lápos volt. A monda szerint egy Joszip nevű román alapította, akinek kecskéi voltak, és helyet cserélt egy hegyes tájon lakó magyarral, akinek lovai voltak, hogy állataik alkalmasabb helyen legyenek. A faluban vár is lehetett, amit a Vártető helynév valószínűsít. A Vigyázótetőről feltehetően tatárok betörését figyelték. Domokos eredetéről is van hasonló monda. Eszerint egy Kővárból egy románnal együtt szökött Domokos nevű rab alapította. Ő először magas helyen telepedett le, a román völgyben, de cseréltek. Egy ideig Tolvaj Domokosnak hívták (a falut talán később is), mert semmije sem lévén tolvajkodott. Domokos neve 1325-ben Szőcső volt, mert ott fekszik, ahol a Szőcs patak befolyik a Láposba, 1393-ban már Damunkusfalva.

Mindkét faluban éltek nemesek, jobbágyok, szabadosok, zsellérek, „kóborlók”. 1750-ből való adatok szerint Láposon 58, Domokoson 7 egytelkes nemes család, 6, illetve 9 szabados, 18, illetve 20 jobbágy, 47, illetve 7 zsellér és 8-8 kóborló lakott. Láposon a XVIII. sz.-ban a ne-

mesek egytizede román volt. A sok láposi nemes család közül a Benkő, Kádár és Técsi család a nevezetesebb. Láposon született Benkő Ferenc, többek közt az első magyar ásványtani könyv, a Magyar mineralógia (Kolozsvár, 1786.) szerzője.

A két falu tulajdonosa – többször is váltakozva – egy vagy több távoli földesúr vagy vár (Domokosé Csicsóvár) volt. Domokos 1503-ban több évre a moldvai vajdáé lett. Nagy bajokról az 1500-as évekből kezdődnek tudósítások. Láposról 1552-ben a „falu felét” Apahidára hajtották hosszú mezei munkára.

A legnagyobb pusztítást azután szenvedték, amikor 1599-ben Mihály havasalföldi vajda a német császár helytartójaként Erdély ura lett. A vajda zsoldosai, mivel nem kapták meg a császártól az ígért zsoldot, raboltak, gyilkoltak az után is, hogy Basta császári biztos megölette Mihály vajdát. Makkai László adatokon alapuló számítása szerint a későbbi Szolnok-Doboka megyében akkor a magyarok 85, a szászok 88, a többnyire félreeső falvakban lakó románok 45 %-át irtották ki. Ezután kerültek a megyében is többségbe a románok. Utána 1603-ban Láposon csak 34 lakost vettek számba az 50 évvel korábbi 200-hoz képest. A közeli Nagy-Szamos völgyében jóval nagyobb arányú volt a magyarság pusztulása. 1661-ben Ali basa, hogy a szultán megbízásából megtorolja II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi trónszerző hadjáratát, Erdélyt egy Kádár József által idézett szemtanú szerint „semmivé tevés”, és Láposon, Domokoson is nagy pusztítást végzett, ahonnan tatárjai sok magyart hurcoltak el rabszolgának. Miután a törökök 1660-ban elfoglalták Nagyváradot, a Lápos-völgyiek is nagyon megcsínylettek martalócaik garázdálkodását.

A helyi és a környező falvak románjai – Tamás Lajos szerint – az Anjou-korban települtek ide, Szentgyörgyi Mária szerint később is, főleg Máramarosból. Velük a magyarláposi és domokosi magyaroknak régebben nem voltak jelentős ellentéteik. Ezek csak a XVIII. század végén kezdtek kialakulni. 1848-ban a magyarok közül sokan beálltak nemzetőrnek, Láposról 160-an, Domokosról 120-an. Parancsnokuk, századosként, Técsi Samu szolgabíró lett. Domokost 1848 őszén a völgyben felelő Rogoz románjai felgyújtották, később a domokosiak pedig Rogozt. A láposiak akkor megvédték magukat, de a közülük elfogottakat a támadók kivégezték. A Magyarlápossal délen szomszédos Rohiba, ahol ortodox kolostor állt és áll, ide hajtották akkor a Nagy-Szamos völgyéből akasztani a magyarokat. A szabadságharc bukása után a két falu 2000 forint sárc kifizetése árán menekült meg az elpusztítástól, de Técsi Samut, aki előbb kifizette az 1200 tallér fejeváltságot, bebörtönözték. 1918 végén pedig, amint Láposon elmondták, a helybeli románok fel akarták koncolni a magyarokat, de ezt nem tették meg, mert akkor feljebb a Lápos-völgyben magyar katonaság állomásozott.

A XVIII. században mindkét faluban kétfordulós gazdálkodás folyt, amelyről a XIX. században álltak át háromfordulósra. A XVIII–XIX. században abból is éltek, hogy sőt fuvaroztak Dészaknáról Szilágysomlyóra. Lápos határából 1863-ban úrbéri kárpótlást kapott gróf Esterházy István és Szamosújvár városa. Az előbbi utóda 1910 táján még Láposon (is) lakott és 2146 holdja volt, benne 313 kh szántóföld és 1358 kh erdő. Rajta kívül még egy család gazdálkodott nagyobb szántóföldön, 240 holdon, a többi öt „birtokos” 100 holdnál kisebb szántóterületen. A többi 509 gazdára átlagosan 4,2 kh, Domokoson 4,6 kh jutott, tehát túlnyomó részük törpebirtokon élt, amiből csak nyomorogni lehetett. Más munka után kellett nézni, el- vagy kivándorolni. A szegények a nagyobb gazdáknál lehettek napszámosok, részes aratók, harmadosok, kaphattak munkát a közeli erdőkben, bányákban. Láposon sok iparos dolgozott, ahol az 1720-i összeírás is 12 iparost, kereskedőt talált.

Magyarláposon 1850-ben létesült postahivatal, a múlt század végén pedig már működött tej- és hitelszövetkezet, gazdakör Domokoson is. Akkor az 1901-ben közöltek szerint Domokoson a kukorica volt a fő táplálék, de búza és rozskenyeret is ettek. A földet egyszerű eszközökkel művelték, sokat tehénfogattal, Domokoson az 1895. évi mezőgazdasági összeírás szerint 90 tehénfogatot vettek száma 77 ló-, illetve ökor- és egy bivalyfogattal mellett.

Láposon hetipiacot, híres vásárokat tartottak, évente négyet. A vásárokra legtöbbször színtársulat is jött. Az iskolában játszottak, nagyon lelkesen 6-7-en, 11-12 szerepes darabokat gyakori szünetekkel, átöltözésekkel. Ilyenkor zsúfolásig megtelt az iskola és nagyon megtapsolták őket. „Magyar szó színpadon a magyarság végvárában!” – írta róluk Kádár József 1901-ben.

A domokosi templom

Laposvölgyi táj Domokos felett kalangyákkal

Magyarlápост egy 1553. és 1615. évi oklevél oppidumnak, mezővárosnak írja. Városi rangot újabban kapott, de csak főutcájának egymással szembenező katolikus és református temploma táján kiszélesedő része városias jellegű. Mind a két templom a múlt század közepén épült. A régebbi, gótikus református templomot omladozó állapota miatt le kellett bontani. Az utcára néz az új kupolás kéttornyú román ortodox templom. Előtte van „A felszabadító román katona” szobra. Itt áll a nem üzemelő szálloda és egy másik kétemeletes épület, amelyben vendéglő is működik.

Láposon a románok már erős többségben vannak, többször annyian mint 1941-ben. Nagy részük ortodox (görögkeleti), kevesen görög katolikusok, akik istentiszteletüket a volt mozi-épületben tartják. Fatemplomuk a falu északi végén a temetőben állt. A láposi románok többsége felsőbb akaratból 1798-ban tért át ortodoxról görög katolikus vallásra, 1945 után szintén felsőbb akaratból ismét ortodoxok lettek. Az 1941. évi népszámlálás Láposon 1517 magyar anyanyelvűt vett számba. Közülük 436-an zsidók voltak, akik – mint a 271 jiddis nyelvű – nem tértek vissza a deportálásból, vagy ha haza is tértek, elköltöztek. A magyarok száma ma kevesebb mint 1941-ben, mintegy 1050-en vannak, akárcsak az 1850. évi katonai összeírásokról; kétharmaduk református, egyharmaduk római katolikus.

Láposnak 1271-ben már volt római katolikus plébániája, Domokosnak a XIV. század elején temploma. A hitújításkor a magyarok túlnyomó része református lett, néhányan unitáriusok. Lápost 1639-ben virágzó református egyházközségnek írják, amelynek 1643-ig Domokos filiája volt. Katolikus misét újra 1737-ben tartottak Láposon, 1783-ban ferencesek költöztek a faluba, akik a harmincadházban miséztek. 1813-ban római katolikus fatemplom épült. Láposon a reformátusoknak évekig nem volt papjuk, ma már van fiatal lelkészük. Zokon vették, hogy régi papjukat Tótkés László Nagyváradra vitte helyettesének. Fiatal a katolikus plébános is, akárcsak Domokos református lelkésze.

Domokoson kedvezőbb a magyarság helyzete, mint Láposon. Az 1941. évi 777-nél több, 950 magyar él a faluban, és szinte mind református. Az összesen 20 itteni románból 15-en áttértek a magyarok református vallására. A helyzet azonban nem ilyen kedvező, mert több magyar vegyes házasságban él, gyermekeik magyarságának megmaradása bizonytalan. Domokos új temploma magas tornyával messze uralja a táj képét. A régi 1910 táján leégett, az újat holland segítséggel tartják karban. Még régebbi templomuk Ali basa tatárjainak garázdálkodásakor égett le.

Domokoson csak magyar iskola van, éspedig 8 osztályos, Láposon viszont csak 4 osztályos. A nagyobb gyerekek Domokosra járhatnának, de azt nem sokan vállalják, hanem a láposi román iskolába járnak. És ha már az iskolában román beszédre szoktak, többen ezen maradnak, és bonyolultabb magyar szöveget már alig értenek meg, alig tudnak magyarul fogalmazni. Láposon újabban román középiskola is épült.

Magyarlápós református iskolája egyike volt Erdélyben a legrégebbi felekezeti iskoláknak, 1873-ig működött. A katolikus gyerekeket 1821-ben lakásán kezdte tanítani a plébános. Mindkét felekezet gyerekei az 1873-ban létesült állami iskolában tanultak tovább.

Nem szólván a láposi vásárokon játszott színelőadásokról, a műkedvelő színjátszásról. Láposon és Domokoson régebben és a közelmúltban is az énekkar tette színesebbé a magyarok életét. Ott jártamkor, 1997-ben, működésük meg volt szakadva. A fiatal papok – mint egyikük mondta – a pedagógusokkal együtt remélhetőleg feltámasztják őket. A karácsonyi kántálás, húsvéti, Szent György napi locsolkodás szokása ma is él. Húsvétkor bárányt is szokás vágni. A láposi nők viseletéről Kádár József 1901-ben nem írt, szerinte „a férfiaké tűnik ki”. A közölt képen a nők egyszerű népviseletben vannak. A domokosi nőkről azt írta, hogy bolti kelmét viselnek, csak fehéreneműjük házi szövésű. A férfiak akkor Láposon zsinóros világoskék spenccert viseltek vörös kihajtókkal, Domokoson zsinóros fekete szokmányt. Mindkettő zekeszerű kabát volt.

A Lápos medencéjében, feljebb a Szőcs-patak völgyének legfelső falujában az erős román többségű Tőkésen (Grosii) 244 magyart talált az 1941. évi népszámlálás. Ezek túlnyomó része a Tőkéshez tartozó Gereblén lakott. Ők már románul beszélnek, de megtartották római katolikus vallásukat. A magyarlápósi plébános gondolja őket.

A Lápos forrásvidékén a Domokos felett sorakozó Rogozon és Oláhláposon (Lapuș) túl erdős környezetben fekszik Erzsébetbánya (Baiuș). Útközben a magas rudakra rakott kalangyákban száradó széna, a legelő bivalycsordák mutatják, hogy igazi erdélyi tájon járunk. Erzsébetbányán 1769-ben indult meg a rendszeres bányászat, miután pásztorok 30 évvel korábban arany- és ezüsttartalmú kőveket találtak. Mivel területé Oláhláposhoz tartozott, neve előbb Oláhláposbánya volt. Lakosaik többsége ma is magyarul beszél, és római katolikus, önálló plébániájuk van mintegy 1200 hívővel. Közülük sokan német és szláv származásúak.

Az Erzsébetbánya feletti erdős környezet üdülőket is vonz a völgy alsóbb részéről. Oláhláposon és Rogozon jellegzetes román házakat, székely kapukhoz hasonló, de egyszerűbb kapukat, szép fatemplomot láthatunk. Rogoz temploma bélyegre is rákerült.

Oláhlápos felett Rojánhídja településen vasgyár működött, de 1892-ben a vasérckészlet kimerülése miatt megszűnt. A gyárat Máramarosba, Kabolapolyánára (később Gyertyánliget) telepítették át, ami a munkalehetőség elvesztése miatt érzékenyen érintette a Lápos-völgy népét. A Magyarlápós és Domokos között 1950 után létesült bútorgyárban a legutóbbi években szűnt meg a munka, fokozva a munkahelyeken amúgy sem bővelkedő völgyben a munkanélküliséget. Magyarlápós közelében még folyik bányászat.

A régi paraszti mezőgazdaságot szerény eszközökkel újították fel. Bivalyt inkább románok tartanak. Az igénytelen, erős bivalyokkal könnyebb a nehéz talajt művelni, amiről 1901-ben 1750-re vonatkozóan Kádár József azt írta, hogy a „térén” 4, a hegyes részen 6 ökörrel lehet szántani. Ma kevés számú fogatot is tartanak, a szamár tejét, zsírtját, húsát fogyasztják is.

A jövőn az is segíthetne, ha fellendülne a turistaforgalom. Erre Cholnoky Jenő, az 1920–1930-as évek kiváló geográfusa is alkalmasnak tartotta. Magyarlápósról lehetne kajaktúrára indulni a Lápos magas sziklafalak közé zárt szorosát át. Láposon a medence déli lejtőjén sűrű fenyvessel körülvett hidegebb vizű és egy másik, fákkal nem körülvett, ezért jobban felmelegedő, duzzasztott tó kínál üdülési lehetőséget. Az utóbbi alatt is, felette is forrás fakad. Ennél a tónál kempinget terveztek kialakítani, de az elkészült építmény teteje kétszer is eltűnt. A környező hegyek bejárása, a Cibles – nem nehéz – megmászása nagy élmény. Gerebléről indulva 4-5 óra alatt lehet rá feljutni. Támaszpontul szolgálhat a közvetlenül a csúcson, a pusztuló régi mellett álló új kis menedékkunyhó. A Ciblesről jó időben csodálatos kilátás nyílik a máramarosi havasokra és a történelmi Magyarország északkeleti tájának legmagasabb helységére, a Radnai havasokra is.

Dr. Gábrriel András

Irodalom:

Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza, Bp. 1936.; Gunda Béla: Magyarország néprajzi csoportjai. In: A magyar nép. A művelődés könyvtára 9. kötet. Bp. 1943. 91–113. old.; Kőpeczi Béla (szerk.): Erdély története. 1987. I. k. 28. térkép.; Maknai László: Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVIII. század végén. Kolozsvár, 1942.; Rubinek György (szerk.): Magyarországi gazdaságtörténet. Bp., 1911. 1057. old.; Szentgyörgyi Mária: Kővár vidékének társadalma. Bp. 1972.; Tagányi Károly–Réthy László: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I–VII. kötet. Décs, 1901. (Benne a különböző falvakról szóló részt Kádár József írta.); Tamás Lajos: Az erdélyi oláhság. In: A történelmi Erdély. Bp. 1936. 417–475. old.